

IZABELA SIKORSKA

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ WYKOPALISKOWYCH W KATEDRZE GНИЕŹNIEŃSKIEJ W 1963 ROKU

W roku 1963 badaniami została objęta wschodnia część nawy głównej oraz część prezbiterium. Zbadany obszar ograniczają filary nr V—VIII i XVII—XX (ryc. 1), a powierzchnia jego wynosi około 190 m².

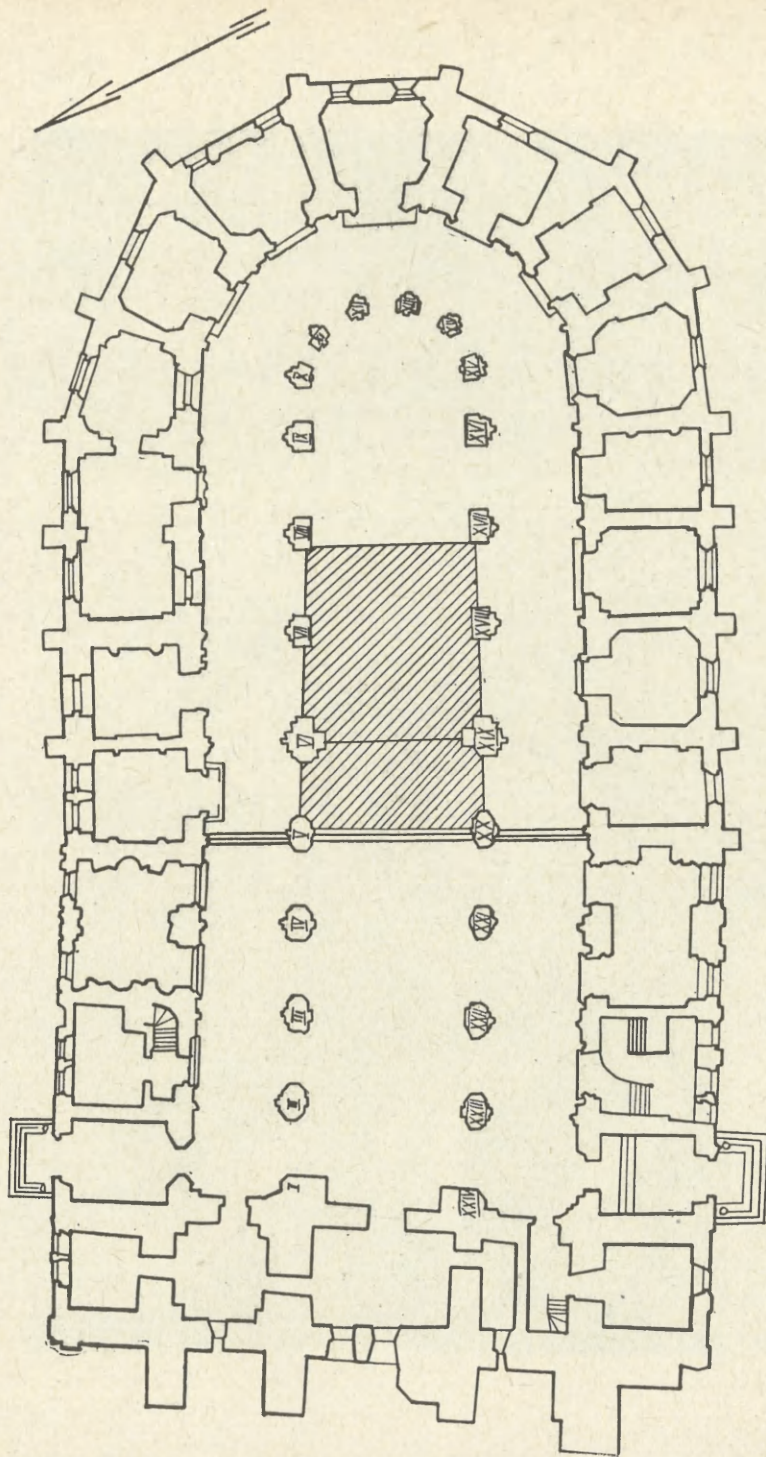
Warstwy kulturowe zalegające w nawie głównej mają nawiązania do warstw eksplorowanych już w poprzednich latach. Natomiast warstwy z wykopu w prezbiterium, tj. na wschód od linii filarów łuku tęczowego (nr VI i XIX), nieco się różnią.

W nawie głównej tuż pod płytami posadzki znajdowało się 7 ceglanych grobowców (ryc. 2), których spody sięgały do głęb. około 200 cm. Wszystkie grobowce były już wcześniej otwierane i w związku z tym deski trumien oraz kości ludzkie były prawie we wszystkich beładnie rozrzucone. Część grobowców była też wypełniona gruzem z piaskiem i próchnicą. Taki sam gruz wypełniał także przestrzenie między grobowcami. Zawierał on nadto luźne kości ludzkie i zwierzęce, ułamki płytek ceramicznych romańskich i gotyckich oraz nieco ceramiki wczesnośredniowiecznej i nowożytniej. Warstwę tę, na podstawie zawartych w niej materiałów zabytkowych, można datować na czas trwania katedry gotyckiej. Materiały starsze przedostały się do niej z warstw niższych w czasie budowy grobowców.

Między fundamentami filarów łuku tęczowego zachował się łuk ceglany o szerokości 100 cm. Został on w środkowej części uszkodzony w czasie budowy grobowca. Grobowiec ten posiadał podwójne sklepienie — dolne półokrągłe, a górne płaskie, na którym prawdopodobnie leżała dawniej płyta nagrobkowa.

W prezbiterium, tj. w wykopie na wschód od łuku ceglanoego, tuż pod posadzką, zalegał gruz składający się z dużej ilości grudek zaprawy, kamieni nieobrabianych i ciosów oraz niedużej ilości próchnicy i piasku. Warstwa ta sięgała do głęb. 70—120 cm. Gruz ceglany znajdował się tylko we wkopach na fundamenty gotyckich filarów i w środkowej części wykopu, gdzie wystąpił grobowiec, podobny budową do wyżej opisanego.

W zachodniej części prezbiterium, pod gruzowiskiem i cienką warstewką czarnej próchnicy zmieszanej z piaskiem, grudkami zaprawy i ułamkami cegieł, wystąpiły dwa bierwiona ułożone w poprzek prezbiterium. Krótsze z nich leżało na głęb. 102 cm, a dłuższe na głęb. 117 cm. Były to prawdopodobnie drewniane stopnie, chronologicznie związane z najmłodszą architekturą romańską. Pod tymi stopniami wyróżniliśmy dwie opadające ku zachodowi warstewki gliny. Zawierały one ułamki płytek romańskich oraz ceramikę, którą można datować na XIII, a nawet XIV wiek. Na głębokości 70—146 cm zalegała warstewka zaprawy z dużą ilością okrzes-

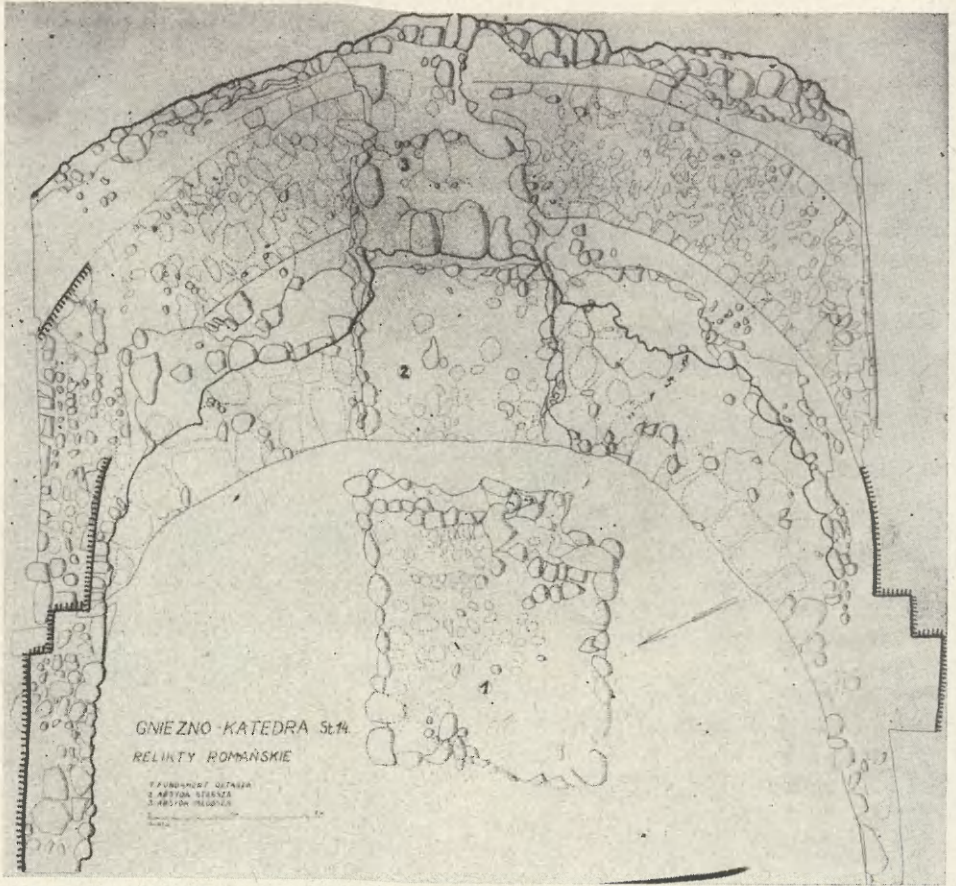
Ryc. 1. Gniezno. Rzut poziomy katedry z zaznaczeniem miejsc zbadanych w 1963 r.
Rys. H. Chabowska

Ryc. 2. Gniezno. Katedra. Ceglane grobowce znajdujące się pod posadzką w nawie głównej
Fot. Z. Różański

Ryc. 3. Gniezno. Katedra. Na pierwszym planie fundament ołtarza, a w głębi fundamenty dwóch absyd
Fot. Z. Różański

Ryc. 4. Gniezno. Katedra. Kopia planu z naniesionymi reliktyami romańskimi:
1 — fundament ołtarza; 2 — starsza absyda; 3 — młodsza absyda

Fot. Z. Różański

ków kamiennych, ułożonych na kształt murku, ale nie związanych zaprawą, z kulminacją przebiegającą w poprzek prezbiterium.

Pod wyżej opisanymi warstwami, tak w zachodniej, jak i we wschodniej części prezbiterium, zalegała warstwa szarej próchnicy z dużą ilością grudek zaprawy i kamieni, zawierająca kości zwierzęce, ceramikę obtaczaną, skuwkę rogową oraz fragment szkła witrażowego. Warstwa ta nakrywała relikty architektury romańskiej (ryc. 3), a w miejscach, gdzie nie było murów, zalegała do głęb. około 200 cm czarna próchnica z grudkami zaprawy. Na zawartość jej składały się kości zwierzęce, ceramika wczesnośredniowieczna i fragment szkła witrażowego.

W nawie głównej pod warstwą gruzu wyróżniliśmy trzy warstewki, z których dwie zawierały małe ilości ceramiki wczesnośredniowiecznej obtaczanej, a trzecia, sięgająca do głęb. 240—275 cm, to czarna próchnica zmieszana z węgielkami drzewnymi. Ta ostatnia warstwa sięgała na wschód tylko do odkrytych w prezbiterium absyd romańskich, a na zachodzie łączyła się z analogiczną warstwą odkrytą w ubiegłych sezonach wykopaliskowych. Zawierała ona dość liczne ułamki ceramiki czę-

Ryc. 5. Gniezno. Katedra. Fundament i częściowo zachowane lico południowej ściany romańskiego prezbiterium
Fot. Z. Różański

Ryc. 6. Gniezno. Katedra. U dołu fundament starszej absydy, a u góry częściowo zachowane lico ścian młodszej absydy

Fot. Z. Różański

ściowo obtaczanej lub też tylko ręcznie lepionej. Należy ją wiązać z najstarszą fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego na Górze Lecha.

Poza zasięgiem wzmiankowanych absyd romańskich od strony wschodniej wyróżniliśmy trzy zasadnicze warstwy. Górna warstwa pod względem treści i zawartości odpowiada mniej więcej młodszemu warstwowi z innych części podziemia. Druga, składająca się z próchnicy zmieszanej z gruzem, zawierała ceramikę obtaczaną wczesnośredniowieczną i średniowieczną, a z innych zabytków dwa prześliki i monetkę krzyżacką. Ostatnią warstwą, sięgającą już do calca, na głęb. około 160 cm, była próchnica z ceramiką wczesnośredniowieczną całkowicie obtaczaną.

Najważniejszym osiągnięciem tegorocznych badań jest odkrycie nowych reliktów architektury romańskiej, a mianowicie: fundamentów dwóch absyd nawy głównej i ścian prezbiterium, fundamentu ołtarza i częściowo zachowanego grobowca.

Fundament pierwszej, starszej, absydy wystąpił między filarami nr VII i XVIII (ryc. 4), na głęb. 147—163 cm, a jego spód sięgał do głęb. około 300 cm. Zatacza on łuk o promieniu wewnętrznym 480 cm. Wykonano go z kamieni przeważnie dużych rozmiarów, łączonych szarą zaprawą gipsową. Został on zniszczony w środkowej części przez gotycki grobowiec. Fundament absydy tego kościoła łączy się bezpośrednio z dolnymi częściami fundamentów ścian bocznych prezbiterium, jakie znajdują się między filarami nr VI i VII oraz XIX i XX (ryc. 5). Górne części tych fundamentów posiadają zaprawę gipsową białą i są chronologicznie młodsze. Dzięki temu, że przy budowie kościoła gotyckiego wykorzystano mury romańskie, można prześledzić bieg starych fundamentów aż poza filar nr XX. Wyżej opisaną absydę i fundamenty murów prezbiterium starszego kościoła — jak się wydaje — można wiązać z kościołem budowanym przez Bolesława Chrobrego, a zniszczonym w 1038 r.

Na głęb. 105—110 cm wystąpił fundament młodszego kościoła, który zachodził częściowo na wierzch wschodniej części starszej absydy (ryc. 4). Ten fundament sięgał do głęb. 236 cm. Wykonano go z dużych kamieni, przy czym dolna warstwa położona jest na sucho, a od głęb. 201 cm w górę zastosowano białą zaprawę gipsową. Szerokość fundamentu wynosi około 280 cm, a jego łuk zewnętrzny jest bardzo łagodny. W zaprawie, na zachowanej powierzchni fundamentu, widoczne są ślady po kamieniach wyznaczających wewnętrzne i zewnętrzne lico ściany absydy, które wyraźnie łączą się z resztkami ścian zachowanymi przy filarach nr VII (ryc. 6) i XVIII. Grubość ściany absydy wynosiła 150 cm, a promień łuku wewnętrznego 460 cm. Poza śladami kamieni, wyznaczających zewnętrzne lico ściany tej absydy, zachowały się jeszcze wyraźne ślady inaczey usytuowanego muru na tym fundamencie. Ten fakt, jak też większa rozpiętość łuku fundamentu, aniżeli to było potrzebne, wskazują, że fundament młodszy musiał być wykorzystany dwukrotnie, prawdopodobnie raz dla kościoła konsekrowanego w 1064 r., a drugi raz w 1097 r.

Na osi kościoła, w odległości 30—40 cm od absydy starszej i 250 cm od absydy młodszej, zachował się prawie kwadratowy fundament ołtarza (ryc. 4), zbudowany z nieobrabianych kamieni łącznych białą zaprawą gipsową. Fundament ten wystąpił na głębokości 124—141 cm, ale odciski po kamieniach, widoczne na powierzchni, wskazują na to, że pierwotnie musiał być wyższy. Spód jego zalega na głębokości około 220 cm. Fundament ołtarza można wiązać z młodszym kościołem romańskim.

W środku nawy głównej, między filarami V i XX, na głęb. 197—233 cm, ukazał się grobowiec, usytuowany na osi wschód—zachód, a zbudowany z kamieni łączonych zaprawą gipsową. Długość komory grobowej wynosi około 220 cm, a szerokość 60 cm. Grobowiec zastaliśmy zniszczony przez chodnik przechodzący przezeń od narożnika południowo-zachodniego do północno-wschodniego. Wnętrze grobowca wy-

pełniały czarna próchnica z grudkami zaprawy i węgielkami drzewnymi, kamienie pochodzące ze ścian grobowca oraz kilka luźnych kości ludzkich. Z uwagi na wcześniejsze przeszukanie i zniszczenie grobowca trudno ustalić jego chronologię. Na podstawie materiału, z którego został wykonany, można sądzić o jego romańskim pochodzeniu.

Wyniki tegorocznych badań w podziemiach katedry wniosły nowe, cenne informacje, głównie w zakresie poznania architektury romańskiej na podgrodziu gnieźnieńskim.

*Pracownia Archeologiczna
IHKM PAN w Gnieźnie*

IZABELA SIKORSKA

REPORT ON THE EXCAVATIONS IN THE CATHEDRAL OF GNIEZNO IN 1963

During the season 1963 we explored the eastern part of the nave and a section of the presbytery of the Gniezno cathedral (fig. 1). The excavations have revealed culture layers corresponding to those already explored in other cuttings. The layer sequence was following.

Under the modern floor there appeared layers of rubble, 200 cm thick, with brick tombs (fig. 2). In chronology they coincide with the Gothic cathedral.

Next followed layers connected with Romanesque sacral structures.

They were underlain by a layer representing the oldest phases of early medieval habitation on the Lech Hill.

Beneath was the primary ground, the upper portion of which comprised few potsherds from the La Tène period.

The Romanesque relics, revealed in this season, are by far the most important finds (fig. 3). Traces of the older church include foundations of the apse of the nave (fig. 4) and lower portions of the side wall foundations of the apse of the (fig. 5). The foundations are associated with the church built by Bolesław the Brave and destroyed in 1038.

Directly behinds the apse discussed above were apse foundations of a younger church (fig. 4) with preserved portions of walls (fig. 6). They are dated to the second half of the 11th century.

An altar whose foundations were uncovered close to the apse (fig. 4) is attributed to the younger church.

A fragmentarily preserved stone tomb probably Romanesque in date (fig. 7) was revealed within the nave.